

Miro Gavran

AMIKOR MEGHAL A SZÍNÉSZ

dráma

A mű magyar címe: Amikor meghal a színész

A mű eredeti címe: Kad umire glumac

Írta: Miro Gavran

Fordította: Varga Viktória és Varga Iván

Lektorálta: Mátay Enikő

Copyright © Miro Gavran, Dugi dol 58c, Zagreb (Croatia) info@mirogavran.com

Hungarian translation copyright © Varga Viktória kissv988@gmail.com & Varga Iván ivan.varga.88@gmail.com

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, a mű bővített, illetve rövidített változata kiadásának jogát is.

Sem a teljes mű, sem annak bármely része semmilyen formában – akár elektronikusan vagy mechanikusan, beleértve a fénymásolást és bármely adattárolást – nem sokszorosítható a szerző írásbeli engedélye nélkül.

Figyelmeztetés: A dráma akár profi, akár amatőr bemutatása csak a szerző írásbeli engedélyével lehetséges.

Színházi premierek

1. Epilog Teatar, Zágráb, Horvátország (1995)
2. Centre of Performing Arts, Púna, India (maráthi nyelven) (2004)
3. Theatre Unit, Mumbai, India (angol nyelven) (2004)
4. Divadlo Jonáša Záborského, Eperjes, Szlovákia (2006)
5. Dvorní Divaldo, Hlohovec, Csehország (2013)

Rádiópremierék

1. Hrvatski Radio, Zágráb, Horvátország (1997)
2. Radio Beograd, Belgrád, Szerbia (2004)

SZEREPLŐK

ÉVA

Az egyik legjelesebb horvát színművész. A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején televíziós- és filmszerepeivel nagy népszerűsége tett szert. 1933-ban született Zágrábban, egyedüli gyerekként. Apja hivatalnok volt, anyja pedig a festőművészet nagy szerelmese. 1952-ben Éva beiratkozott a Zágrábi Színművészeti Akadémiára, 1953 óta pedig már profi színpadi előadásokban szerepel. 1956-ban állandó szerződést kapott a Zágrábi Drámaszínházban.

TOM

Első gyermekként született 1932-ben, Slavonski Brodban. Négy évvel később az anyja ikerfiúkat szült, majd újabb három évvel később egy kislányt. Apja nappal postásként dolgozott, éjjel pedig tamburázott a szlavóniai zenészekkel. 1946-ban a kommunista rögtönítélő bíróság halálra ítélte az apát, mert helytelen nótákat játszott. Tom 1948-ban látott életében először színpadi előadást, és úgy döntött színész lesz. 1952-ben Zágrábba költözött, de színész helyett könyvtáros lett. Negyven évvel később nyugdíjasan idősek otthonába vonult.

A dráma cselekményének helyszíne és ideje: Zágráb, 1994

ELSŐ FELVONÁS

(A színpadon retró tárgyak és különböző stílusú díszleteket látjuk. Tudniillik, az egész dráma egy olyan amatőr társulat színterén zajlik, amit előadáson kívül más célokra is használnak.)

1. SZÍN

(Tom kalapáccsal és harapófogóval javít egy billegő széket. A belépő Éva kifejezetten elegáns öltözékével teljesen elüt a környezettől, melybe belecsöppent.)

ÉVA: Elnézést kérek!

TOM: Tessék!

ÉVA: Valószínűleg eltévedtem.

TOM: Talán mégsem.

ÉVA: Egy társulatot keresek, egy amatőr társulatot. Tomislav úr a vezetője – azt mondta, hogy valahol itt lesz.

(Tom elteszi a kalapáccsot, ruhája sarkába törli a kezét, Évához lép, és kezét nyújt.)

TOM: Tom, hívjon Tomnak! Örülök, hogy eljött!

(Éva elfogadja a kéznyújtást.)

ÉVA: Én is örvendek!

(Csend. Figyelik egymást. Tom végigméri a nőt, mintha életében először látná.)

TOM: Élőben más, mint színpadon, reflektorfényben.

ÉVA: Hát, ez is egy színpad.

TOM: Igen, de amatőr. Mivel én nem vagyok a nézőtérén, így teljesen más a benyomásom.

ÉVA: Hol vannak a többiek?

TOM: Milyen többiek?

ÉVA: Az amatőr társulat tagjai.

TOM: Á, igen! Nézze – talán jobb is, ha most, az első beszélgetés alkalmával kettesben leszünk, majd a megbeszéltek alapján idehívom a többi résztvevőt. Persze, ha egyáltalán szükség lesz rájuk.

ÉVA: Hogy érti, hogy „Ha egyáltalán szükséges lesz rájuk”?

TOM: Nézze, vannak többszereplős darabok, de vannak kamaraelőadások is! A darabon múlik, hogy hány színészre van szükség, nem igaz?

ÉVA: Igen, de...

TOM: Ebben számítok a segítségére, a tanácsára. Természetesen van saját javaslatom. Ami lehet, hogy Önnek nem fog tetszeni. De – nem muszáj egyből a munkáról beszélnünk. Tessék leülni!

ÉVA: Köszönöm!

TOM: Van egy üveg pálinkám. Kér egy kupicával?

(Tom kivesz egy üveget a gardróból.)

ÉVA: Nem, inkább nem.

TOM: Akkor tárgyaltan.

(Csend.)

TOM: Úgy örülök, hogy eljött! A nagy horvát színész és... és mégis időt szánt a társulatunkra, ránk, amatőrökre. Egyébként, a profik megvetik az amatőröket, nemde?

ÉVA: Hát, nézze...!

TOM: Ez normális és érthető dolog.

ÉVA: Igen, logikus.

TOM: De az amatőrök is megvetik a profikat.

ÉVA: Nem is tudom...

TOM: De én tudom. És ez is logikus. Nemde?

ÉVA: Hát, most... Nem tudom miért.

TOM: Én az egyiket és a másikat is megvetem.

ÉVA: Az egyiket és a másikat is?

TOM: Ha nem valósak, ha nem hitelesek. Érti mit akarok mondani? Vagy van valamid, vagy nincs. Én így tekintek erre. Egyetért?

ÉVA: Igen, igen.

(Csend.)

TOM: Egy amatőr is lehet valódi színész. Persze, ha van tehetsége és tapasztalata. Tudja: én már negyven éve játszom kedvtelésből. Ez nem olyan, mint Önöknél, profiknál, de mégis – hatvan szerep áll mögöttem, ha érti mit akarok mondani. A mi szakmánkban nagyon fontos a tapasztalat. A tapasztalat és a műveltség.

ÉVA: És a tehetség.

TOM: Természetesen – a tehetségtelenek nem is érdekelnek.

(Csend.)

TOM: Mégis igyunk egy kupicával?

ÉVA: Kerülöm az alkoholt.

TOM: Tényleg?! Én azt hittem, hogy minden nagy művész mazochista, aki hajlamos egy kis önpusztításra.

ÉVA: Miért gondolja így?

TOM: Egyszerű – az az ember, aki különböző karaktereket alkot és hív életre, aki minden nap épít, annak időnként pusztítónak kell lennie az egyensúly érdekében. Bennünk megtalálható minden állapot, minden minőség és minden ellentmondás. Akik a legtöbb jót cselekszik, gyakran a legtöbb rosszat is megteszik. Akik a legszenvédélyesebben szeretnek – a legmélyebben gyűlölnék. Az egyensúly érdekében. A kreatívak a legpusztítóbbak. Egyetért?

ÉVA: Részben. Valóban, az ember néhány megbízás, néhány érzelmi kiégés után hajlamos a... jól van, jöhet, töltsön egy pálinkát!

(Tom először Évának tölt, majd magának.)

TOM: Önre! És a szakmánkra!

ÉVA: Egészségére!

(Tom kiüssza a poharat, Éva belekortyol.)

ÉVA: Erős.

TOM: Utópárlat. Szlavóniai.

(Farkasszemet néznek. Hosszú ideig tart a csend.)

ÉVA: Mondja! Mit javasol? Mit vár tőlem? Csak tanácsot kér, vagy hogy megrendezzem a darabot, vagy...?

TOM: Ön azonnal konkrét választ vár, én viszont úgy gondoltam, hogy előbb ismerkedjünk meg! A színészek szeretik megismerni a partnerüket mielőtt együtt dolgoznának. Nem így van?

ÉVA: Igen, de én...

TOM: Nézze, én jól ismerem Önt! Nagyon jól. Néztem az előadásait, tudom hogy játszik. Ismerem a képességeit és a korlátait.

ÉVA: A korlátaimat?!

TOM: Mindannyiunknak megvannak a korlátaink. John Gielgudnak is. A zsenit körülhatárolják a korlátai, akár egy képkeret. Ha tudatosítjuk a korlátainkat, javul a minőség. Ezt akartam mondani.

ÉVA: Á, vagy úgy.

TOM: Tehát nekem nem esik nehezemre eldönteni, együttműködjek-e Önnel vagy se.

ÉVA: Hát, küldött egy szép levelet.

TOM: Pontosan, abban a levélben már kifejeztem hódolatomat a színészi ügyessége, a tehetsége és az érzéke iránt, mellyel a színpadhoz és a partneréhez viszonyul. Valóban jól ismerem, szükségtelen pazarolni a szót. Egyébként is, az egész ország ismeri, mindenki tudja, hogy generációja legjobb színésznője – bár a többség a filmes és televíziós szerepeiről ismeri. Én, amikor a színészetéről és művészetéről beszélek, akkor mindig a színházról beszélek. Azt hiszem ért engem.

ÉVA: Nagyjából.

TOM: A TV szar, a film kvázi művészet, a színház az igaz dolog! Csak a színház!

ÉVA: Nem általánosíthat!

TOM: Dehogynem! Több száz idióta film közül talán egyetlen jó készül.

ÉVA: Hoppá, ezzel az „egyetlen jó“ kijelentéssel elismeri, hogy a film is lehet jó.

TOM: A film többnyire szemét. Filmzéssel leginkább az alacsony IQ-val rendelkező emberek foglalkoznak – akik gyors sikerre és dicsőségre vágyanak. A színház szerényebb, egyszerűbb – de ezért erősebb, mert az ember, a színész testéből és lelkéből táplálkozik. Csak az igazi színház. Teljesen őszinte leszek: Önt színművészként ismerem és becsülöm, és csak ilyen minőségben érdekel. De engedje meg, hogy a tévés és filmes kiruccanásait – mellőzzük, felejtjük el! Azért hívtam ide, hogy színpadi együttműködést valósítsunk meg, úgyhogy maradjunk a témánál!

ÉVA: Magáról kezdett mesélni, és arról, hogy nem ismerem.

TOM: Pontosan. Nem ismer, de ahhoz, hogy együtt akarjon dolgozni velem, hogy úgy bízhatson bennem, ahogy én bízom Önben, ismernie kell a képességeimet! Ezért kész vagyok rá, hogy most a jelenlétében elmondjak egy monológot, hogy megértse, nem vagyok tehetségtelen, hogy becsüljön, ahogyan én is becsülöm magát!

ÉVA: És most akar monologizálni előttem, ahogy az Akadémián a színészek vizsgáznak a tanáraik előtt?

TOM: Pontosan úgy. Én Ön előtt és az Ön kedvéért le fogok színművészetből vizsgázni.

ÉVA: De én csak tudni szerettem volna, hogy ebben az amatőr társulatban mit várnak tőlem, hogy segíthetek?

TOM: Nyugalom – az is sorra kerül! De csak miután látta miként játszom, miként színészkedem. Csak azután folytathat le komoly üzleti beszélgetést, hogy megismerte a tárgyalópartnerét. Nem igaz?

ÉVA: Így van. Bár én nem várom el, hogy most játsszon előttem.

TOM: De én elvárom. Azt akarom, hogy tudja, milyen színésszel van dolga, és azt akarom hogy lássa, nem játszottam feleslegesen hatvankét szerepet az életem során.

ÉVA: És melyik darabból való a monológus?

TOM: Egy nagyszerű drámából. A címe: *A színészek eltávoznak.*

ÉVA: Ki a szerző?

TOM: Majd megtudja. És most – itt tessék helyet foglalni!

(Éva leül. Változnak a fények, az egész színpad sötétségbe borul, kivéve egy fénykört, mely megvilágítja Tomot.)

TOM: Amikor meghal a színész, nem csupán egyetlen ember hal meg, meghal számos megszemélyesített jellem árnyalata, melyeket általa önfeledten megéltünk. Meghal a közönségünk is, anélkül, hogy tudna róla. Az emlékezetünk is meghal, mert a holtak emléke nem valós, nem elég kritikus és őszinte, a holtak emléke síró és részrehajló, megtöltve a gyengeségünkkel és a halálfélelmünkkel. Amikor meghal a színész, meghal minden lehetséges szereposztás, melyet eljátszhatott volna, még azokat a reflektorokat is leoltják, melyeket sosem kapcsoltak fel, olyan előadásokat mondanak le, melyeket sosem hirdettek meg. Amikor meghal a színész, több száz karakter hal meg, az élet pedig egy pocsék előadásnak tűnik, melyben összecsapták a végkifejletet és a befejezést. Amikor a színészt gyászoljuk, nem csak öt siratjuk, hanem minden napot és minden előadást, melyet vele együtt éltünk meg a színházban. Amikor meghal a színész, meghal a közönsége, mert halálával emlékeztet az élet mulandóságára. De a színész számára a legrosszabb halál az a fajta halál, mely beáll, mielőtt a színész eljátszaná az életre szóló szerepet – a szerepet, melybe mindent belead, egy előadásban, ahol ideális a szereposztás, kiváló a szöveg, és feltűnésmentes a rendezés. A szerepet, mely után saját maga érzi, hogy megmutatta minden képességét, tudását, készségét és ügyességét – melyben megtalálta a kellő mércét minden szóhoz és minden mozdulathoz. A szerepet, melyben elfogadta a testét olyannak, amilyen, s melyben nem hazudtolta meg életkorát. A szerepet, melyet nem megjátszott, hanem megélt. Szomorú dolog meghalni egy ilyen szerep nélkül. Lám, te és én egész életünket a színházban töltöttük és a színháznak szenteltük. Húsz évig voltunk házások. Több száz szerepet játszottunk, olyan díszletekben és órákban részesültünk, melyekről gyerekkorunkban álmotunk, de te és én sosem valósítottuk meg az ideális, az életre szóló szerepet. És azért nem valósítottuk meg, mert sosem voltunk partnerek a színpadon. Mi ketten, a leghíresebb színész házaspár, sosem játszottunk ugyanabban az előadásban – és csupán ezért nem értük el a csúcst. Ezt mindketten tudjuk. Az idő homokja leperreg. Őszbe borul életünk – és ezért kérlek: tegyük meg, ameddig még lehet, ameddig a testünknek van elég ereje megtartani a lelket! Tegyük meg, nehogy életünk hátralévő részében bánkódjunk, mert nem játszottunk együtt! Nem úgy szólok hozzád, mint a volt feleségemhez, hanem mint az ideális partneremhez, aki nélkül az én képességem sem fejlődhet ki a végsőkéig. Egy kiváló színésznek kiváló partner kell. Nincs jó bokszmeccs, ha az egyik bokszoló erős és ügyes, a másik gyenge és ügyetlen. Ne utasítsd el az ajánlatomat, mert neked is ugyanúgy szükséged van rám, mint nekem rád! Mert nem játszatsz önmagadért! Mert te sem érheted el a csúcst nélkülem! Felejtsd el a vitánkat! Felejtsd el a válásunkat, felejtsd el a férjedet és a feleségemet, és csak arra gondolj, hogy számunkra közel a vég, de nem mutattuk meg mire vagyunk képesek!

(Változnak a fények.)

TOM: Nos – vége a felvételi vizsgának. Átmentem?

ÉVA: Nahát, Ön... Ön ragyogó! Olyan meggyőző volt! A szöveg is csodálatos! Kinek a drámája?

TOM: Az enyém.

ÉVA: Az Öné?! Hát még ír is?!

TOM: Csak ezt a szöveget. Egy évig kerestem egy darabot, mely alkalmas, arra hogy kifejezze bizonyos érzéseimet. Mikor nem találtam, asztalhoz ültem és megírtam.

ÉVA: Mit mondott, mi a címe?

TOM: *A színészek eltávoznak.* A főszereplők, egy nő és egy férfi, mind a ketten színészek. Korunkbeli emberek. Tizenöt évvel a cselekmény kezdete előtt elváltak, újrահázasodtak, majd... Ah, jobb ha nem is mesélek, inkább olvassa el a drámát!

ÉVA: De várjon... azt mondja csak kétszereplős?!

TOM: Pontosan.

ÉVA: Ki szerepelne?

TOM: Mi ketten.

ÉVA: Mi ketten?!

TOM: Igen – kivéve, ha kellemetlenül érzi magát egy *amatőrrel*.

ÉVA: Dehogyan – tényleg nagyszerűen játszik, meglepően meggyőző és szuggesztív. De ki lesz a rendező?

TOM: Én.

ÉVA: Ön?!

TOM: Igen, én.

ÉVA: Nem szeretem, amikor a színészek saját rendezésű darabban játszanak. Ez olyan, mint a maszturbálás.

TOM: Nem tudok valami sokat a maszturbálásról, de tudom, hogy kiváló előadás lesz. A város legjobb előadása. Kivéve ha...

ÉVA: Ha nem kellemetlen egy amatőrrel játszanom.

TOM: Látja, jól megértjük egymást – még a gondolataimat is kitalálta! De nem kell ma döntenie, fogja és olvassa el a szöveget! Ha megtetszik, biztos vagyok benne, hogy nem fogja elutasítani a szerepet. Egyébként sincs vesztenivalója.

ÉVA: Hogy érti, hogy nincs vesztenivalóm?

TOM: Egy szereposztásban sincs benne, semmiben sem játszik. A Garella Színházat felújítják, máshonnan pedig nem igazán hívják.

ÉVA: Látom jól informált.

TOM: A jó rendezőnek mindent tudnia kell a színészeiről, akinek szerepet kínál.

ÉVA: Rendben, elolvasom a drámáját, bár túlságosan nem vagyok elragadtatva attól, hogy a főszereplők színészek. Nem túl eredeti. Több száz ilyen témájú drámát olvastam.

TOM: Ez mindegyiktől eltér.

ÉVA: Miben?

TOM: Abban, hogy jól írták meg. És azért írták meg jól, mert a szerzője színész.

ÉVA: Nem szeretem, ha színész a szerző.

TOM: És szeretett Shakespeare darabjaiban játszani?

ÉVA: Igen, élvezettel.

TOM: Ő is színész volt. És Molière is.

ÉVA: De Csehov nem volt színész.

TOM: De a felesége színésznő volt.

ÉVA: Ilyen tapasztalatot nem lehet megosztani az ágyban.

TOM: Dehogynem, dehogynem.

2. SZÍN

ÉVA: „Túl sok minden történt köztünk. Túl sok csúnya dolog.”

TOM: „Szép dolgok is történtek.”

ÉVA: „Igen – de sokkal kevesebb. Bocsáss meg, nem akarok veled...!”

TOM: „Nem akarsz?”

ÉVA: „Nem tudok!”

TOM: „Ha akarsz, tudsz! Tudom, hogy még nálam is jobban vágysz az előadásra, a szerepre. Egyébként is, velem ellentétben ritkán játszottál az elmúlt években.”

ÉVA: „Mindig irigyeltem a férfi színészeket, mert ötször több férfi, mint női szerepet írtak. Mindig is gyűlöltem a drámaírókat, mert nem akarják és nem is képesek elismerni a nőket.”

TOM: „Ezért nem szabad elutasítanod ezt a drámát! Mindkét szerep csodaszép, gazdag, réteges.”

ÉVA: „Na jó, hát nem fogod fel mennyire perverz, hogy mindezek után együtt játszunk? Mit fog mondani a feleséged, mit fog mondani a férjem?”

TOM: „Dühöseksz, ellenezni fogják.”

ÉVA: „Látod – mégis igazam van!”

TOM: „Nem, nincs igazad, de nem akarsz meghallani az érveimet! Ez az utolsó lehetőségünk, hogy megmutathassuk, mit tudunk. Ne felejtse el, hogy betöltöttük a hatvanat!”

ÉVA: „Te pedig ne felejtse el, hogy húsz évig voltunk házасok, én pedig nem szeretném újjáépíteni veled a rég felégetett hidakat!”

TOM: „Nem is várom el tőled! Kizárólag szakmai együttműködésre hívlak, semmi másra. Míg házасok voltunk azt mondtad, azért ne szerepeljünk együtt, mert házасok vagyunk, mert mindenki azt hinné, művészettől idegen okok vezérelnek. Miután elváltunk már azért nem akartál velem játszani, mert nem voltunk házасok.”

ÉVA: „Az új férjem miatt nem akartam, régen sem akartam és ma sem akarom megsérteni.”

(Változnak a fények.)

TOM: Rendben, elég! Figyeljen csak, ennél a résznél, hogy „Az új férjem miatt nem akartam” – hangsúlyos *a férjem*, a férjjel érvel! Ő a harmadik játékos, bár testileg nincs itt, de mégis jelen van. Nem szabad csak úgy, mellékesen megemlítenie! Ő a legnagyobb akadály! A férfi miatta nyeri el nehezen a nő beleegyezését.

ÉVA: Rendben.

TOM: És még valami: a hallgatása nem jelentőségteljes.

ÉVA: Csak három hete próbálunk, de...

TOM: Igen, de már ötvenszer mentünk végig a jeleneten.

ÉVA: De hülyeség egyetlen jelenet rágódni, ahelyett hogy végigmennénk a darabon.

TOM: Ebben a jelenetben rejlik az egész darab kulcsa, ebben a jelenetben kell felállítani a viszonyokat – ha jól bemutatjuk ezt a jelenetet, akkor az összes többi jelenet a belső logika alapján magától jön! Ha a jeleneten keresztül megmagyarázzuk magunknak, hogy kik a hőseink, utána elég lesz, ha kölcsönadjuk nekik a testünket és

hangunkat. És semmi mást. Ha tudja mit gondol és érez a karaktere, a közönség is tudni fogja. Ha megérti a karakterét, melyet megtestesít, a közönség is megfelelően fogja érteni a szerepét.

ÉVA: Mindez rendben van, de nem tudom mi a baj a hallgatásommal?!

TOM: Tudja számomra mi az igazi színészet? Az igazi színészet, amikor állsz a színpadon, nem mozdulsz, nem mondasz ki a szöveget, és az egész közönség figyelmesen néz. De elő kell készíteni a csendet, úgy kell kiváltani a feszültséget, hogy összpontosítsz a partneredre, hogy szellemileg ugyanaz köt le, ami azonos helyzetben a karakteredet is lekötné. A csendnek megfelelő kontextusban kell elhelyezkednie – a feszültségnek éreznie kell mindkét partnert. A közepes színészek is jól csevegnek, ügyesen visszamondják a lényegtelen mondatokat. Hamlet monológját bármely kezdő eljátszhatja, de Hamlet hallgatását csak egy kimagasló profi tolmácsolhatja. Ezért előszeretettel idézem a legnagyobb színészi ars poeticát: „Mutasd meg, hogy hallgatsz a színpadon, és megmondom milyen színész vagy!”

(Csend.)

ÉVA: Ez kinek a gondolata?

TOM: Az enyém. Először 1967-ben mondtam. Ahogy telik az idő, egyre inkább meggyőződtem, hogy igazam volt. És most – még egyszer végighaladunk a jeleneten.

ÉVA: Honnan?

TOM: Az elejétől.

(Változnak a fények.)

ÉVA: „Túl sok minden történt köztünk. Túl sok csúnya dolog.”

TOM: „Szép dolgok is történtek.”

ÉVA: „Igen – de sokkal kevesebb. Bocsáss meg, nem akarok veled...”

TOM: „Nem akarsz?”

ÉVA: „Nem tudok!”

3. SZÍN

(Tom egyedül áll a színpadon. Idegesen sétál egyik végéből a másikba. Egy pillanatra megáll a régimódi szekrény mellett, kiveszi a pálinkásüveget, tölt egy kupicával, majd egy húzásra megissza. Éva belép.)

ÉVA: Bocsásson meg, de tele vannak a villamosok, én pedig...!

TOM: Késsett!

ÉVA: Egyszerűen nem volt szerencsém, tömeg van...

TOM: Késsett!

ÉVA: Úgy sajnálom, de...

TOM: Már egy órát késett!

ÉVA: Ó, valóban?

TOM: Igen, pontosan egy órát.

ÉVA: Sajnálom – nem volt szándékos.

TOM: Véletlen sem volt.

ÉVA: Mit akar ezzel mondani?

TOM: Az elmúlt hónapban már nyolcszor késett. Ez szakszerűtlen, tisztességtelen és erkölcstelen! Tönkreteszi a koncentrációm! Mit gondol, milyen érzés azután játszani, hogy egy teljes órát vártam magára? Emlékeztetem, hogy én sohasem késsem, soha! Gyűlölöm a színészeket, akik késnek a próbákról, megvetem őket. Egyébként, emlékezzen mit mondott Sztanyiszlavszkij azokról a színészekről, akik késnek a próbákról!

ÉVA: Ez meg mit jelentsen? Én teszek magának szívességet, hogy egyáltalán hajlandó vagyok magával dolgozni, erre megengedi magának, hogy sértegessen...!?

TOM: Bocsásson meg, hölgyem, de én magának nagyobb szívességet teszek, mint maga nekem!

ÉVA: Maga tesz nekem szívességet?! Ez örültség!

TOM: Ó, nem! Csöppet sem örültség! Ne higgye, hogy nem tudom, már négy éve nem kapott szerepet! Semmilyen szerepet. Azt hiszi nem tudom, hogy valahányszor csörög a telefonja, arra gondol: „Talán a színháztól hívnak.“ – majd miután meghallja a szomszéd barátnője hangját, csalódottabb és szomorúbb, mint a telefoncsörgés előtt? Én teszek magának szívességet, mert lehetővé teszem, hogy olyan munkát végezhesen, amit szeret. Erre maga mivel viszonzza? Négy év szünet után dolgozni kezd, és egyből késik. Maguk profik mind egyformák. A hazai színészek azt hiszik, hogy a színház van értük, nem fogják fel, hogy ők vannak a színházért!

ÉVA: Szemtelen bunkó!

TOM: Senki sem lehet szemtelenebb egy színésznél, aki késik!

ÉVA: Ha továbbra is így viselkedik velem, kiszállok az előadásból! Mégiscsak elfelejti, hogy én egy hölgy vagyok, maga meg férfi!

TOM: A hölgytől elnézést kérek, a színésznőt megvetem, mert arra emlékeztet, hogy hölgy! Ha igazi profi lenne, nem húzna elő olcsó női trükköket!

ÉVA: Túl sokat enged meg magának!

TOM: Nem többet magánál!

ÉVA: Nem engedem meg, hogy kioktasson egy olyan színész, aki képtelen volt az önmegvalósításra! Bizonyára tízszer felvételizett a Színművészeti Akadémiára, és biztosan tíz alkalommal megbukott, most pedig rajtam éli ki a komplexusát.

(Csend.)

TOM: Igen. Felvételiztem. De nem tízszer, hanem egyszer. És nem buktam meg – hanem átmentem. Ugyanabban az évben, mint maga.

ÉVA: Lehetetlen!

TOM: Lehetséges! Emlékezzen! Ötvenkettőben magával együtt felvételt nyert Izet, Zido, Slip, Kohnica, Sanda, Drach, Rogulja... Az volt az Akadémia történelmének harmadik generációja. Önnek két hosszú hajfonata volt, és kék estélyi ruhát viselt egy apró brossal. A folyosó végén a sorára várva ült és remegett, mint a nyárfalevél. Nagyon át akart menni a felvételin, nagyon.

ÉVA: De ezt honnan tudja?! Tényleg kék ruha volt rajtam és anyukám brossa. Ki mesélte?

TOM: Mondom, hogy ugyanabban az évben nyertem felvételt, de nem tanulhattam!

ÉVA: Pontosan – amikor elmentünk az első órára, a tanárok egy hallgatóról meséltek, aki feladta. Jakov Bratanić, a művészettörténet tanár azt mondta, hogy az a hallgató boldogabb lesz, mint mi, akik nem adtuk fel. Ő jobbat választott.

TOM: Ez rám vonatkozott.

ÉVA: De miért nem tanult, hiszen sikerült a felvételi?

TOM: Ez egy hosszú történet. És szomorú. Lényegtelen... a késésről beszéltünk.

ÉVA: Pontosan – a késésről beszéltünk – minél előbb bele kell nyugodnia!

TOM: De...!

ÉVA: Egész életemben késtem a próbákról, és az utolsó napig késni fogok. Meg kell szoknia, ahogy minden horvát rendező hozzácsokott!

TOM: De a színész, aki késik, számomra...

ÉVA: Tom, amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek! Nekem mindig megbocsátották, amit nem lehetett megbocsátani az átlagos színészeknek. Ne felejtse el, hogy a színház iratlan hierarchián nyugszik, melyben nem szerepel az a szó, hogy „egyenlőség”!

4. SZÍN

ÉVA: A színház a csalóka érzelmek, az alaptalan pletykák, az apró cselszövések és a mohó dicsvágyak egyvelege. A színház a legundorítóbb intézmény, melyet Isten teremtett, s melybe kétségtelenül büntetésből betaszítja azokat a jellemtelen embereket, akiknek nincs helyük a világban. Azokat az embereket, akik be akarják csapni saját sorsukat és a természet törvényeit, és nem ritkán a túl szüklátó és szürke embereket – Ön pedig ezt a színházat a művészet szentélyeként idealizálja.

TOM: Nem, én nem idealizálok az ilyen színházat! Én olyan színházat idealizálok, melyet a kollégái nem értek el, mert apró célokért eladták a lelküket.

ÉVA: Milyen célokért?

TOM: A televízió és film által nyújtott pénz- és népszerűség hajszolásáért. A mai színészek olyan megbecsültek akarnak lenni, akár az akadémikusok, gazdagok, akár a kereskedők, befolyásosak, akár a politikusok, és népszerűek, akár a sportolók. És mindez helytelen motiváció.

ÉVA: És mi a helyes motiváció?

TOM: A jelenet, és csak a jelenet. És a közönség, természetesen. Ha az ember úgy gondolja, hogy az életben nagyobb élvezet is van annál, mint telt házban játszani, ahol figyelemmel kísérik minden mozdulatát – akkor jobb, ha mással foglalkozik, nem színészkedik.

ÉVA: A színészeknek is vannak emberi szükségletei. Még fogyasztói szükségletei is.

TOM: Mindegy – nem volt szüksége azokra a hatvanas évekbeli, hülye partizánfilmekre. A két tévésorozatra sem volt szüksége, amit csak saját rendezőik neveztek humorosnak. Mindez szemét.

ÉVA: Minden kollégám ezt csinálta. Ki akartam próbálni magam más közegben is.

TOM: Pénzre és népszerűségre vágyott. Az nem színészi közeg – az rendezői közeg. A színész csak színházban lehet isten vagy király, aki saját megérzései alapján uralkodik önmaga és mások felett.

ÉVA: Azért kezdtem tévében szerepelni, mert kisebb válságba kerültem. Változásra volt szükségem.

TOM: A válságból kivezető utat nem az értelmetlen forgatásokon, hanem a színpadon kellett volna megtalálnia!

ÉVA: Volt egy lányom, akinek minél jobb életfeltételeket akartam biztosítani. Volt egy férjem, aki mindig felhánytorgatta, hogy jobban keres nálam. Be akartam bizonyítani az ellenkezőjét, be akartam bizonyítani, hogy anyagilag független lehetek. Könnyű idealizálnia a színjátszást, ha az életben sosem élt színészetből. Az Akadémia első évében én is álmodoztam a tiszta művészetről, az ideális feltételekről és az ideális munkatársakról. De már a tanulmányok harmadik évében tudtam, hogy ez egy véres és kegyetlen szakma, melyben muszáj megalkudni és hibázni.

TOM: De nem olyan gyakran.

ÉVA: Utólag könnyű okosnak lenni.

TOM: Pontosan. Ezért jobb, ha a jövőre és a készülő előadásunkra összpontosítunk.

ÉVA: Egyetértek.

(Csend.)

TOM: Javasolni akartam valamit.

ÉVA: Mondja!

TOM: Tudom, hogy tavaly meg szeretne volna ünnepelni színházi munkássága évfordulóját, tudom, hogy felhívta rá a színházi vezetőség figyelmét, és tudom, hogy megígérték, hogy szerepet keresnek Önnek, és tudom, hogy megfeledeztek az ígéretükről.

ÉVA: Jól informált.

TOM: Nos, Zágráb teljes színházi köre cserbenhagyta – egyetlen rendező sem tett semmilyen gesztust. Senki sem tette lehetővé, hogy megünnepelje az évfordulóját, és úgy gondolom... arra gondoltam, hogy az előadásunkat úgy kellene beharangozni, mint a negyvenéves jubileumi előadását.

ÉVA: Ezt az előadást?

TOM: Igen, ezt. Tudom, hogy a hely nem túl nagy, de nem rosszabb más zágrábi csarnokoknál. Egyébként is, ha előadást lehet tartani a Gavella Színház előcsarnokában, miért ne lehetne az idősek otthonában!?

ÉVA: Tom – ez fantasztikus ötlet! Ez igazi pofon lenne a kulturális közegnek! Már látom a címlapokat: *Meghiúsították a nagy színésznő jubileumát* vagy *Negyven év profizmus után – az első amatőr szerep*. Ez valódi provokáció lesz. Rajta leszek, hogy az előadásra újságírók és kritikusok is jöjjenek.

TOM: Mindig szerettem a szenzációt.

ÉVA: Ebben a szakmában nem árt.

TOM: Éva!

ÉVA: Mondja!

TOM: Hisz az előadásunkban?

ÉVA: Persze, hogy hiszek. Hát kételkedik a bizalmamban?

TOM: Nem – de maguk profik gyakran kockázatkerülők, és előítéletesek.

ÉVA: Tom!

TOM: Mondja!

ÉVA: Miért nem tanult színművészetet?

(Csend.)

TOM: Ez hosszú történet.

ÉVA: Nem baj – érdekel.

(Csend.)

TOM: Az édesapám postás volt. Napközben. Éjszakánként tamburázott Slavonski Brodban. Én voltam a család legidősebb sarja. Négyéves koromban édesanyám ikreket szült. Csodás fiúk voltak. Három évvel később megszülte a kishúgunkat. Minden rendben ment nálunk, egészen negyvenhat januárjáig. Akkor a kommunisták rögtönítélő bírósága kötél általi halálra ítélte édesapámat.

ÉVA: Miért?

TOM: Csak azért, mert a háború alatt nem megfelelő társaságnak zenélt. Tizennégy éves voltam, egyetlen nap alatt rájöttem, hogy a gyermekkorom véget ért, és rajtam múlik, hogy a testvéreim életben maradjanak. Röviden – anyám és én a legalantasabb munkákat vállaltuk a betevő falatért.

ÉVA: És a színészet?

TOM: Negyvennyolcban, tizenhat éves koromban Slavonski Brodban vendég szerepelt egy zágrábi színház – akkor láttam életemben először színpadi előadást. Beleszerettem a színházba, szerepelni akartam. Így hát negyvenkilencben egy karcolatban játszottam a szlavóniai amatőrökkel. Nem sokkal később Makszim Gorkij drámájában játszottam – akkoriban orosz szocialista írókat mutattak be. Szerencsére ez nem volt rossz dráma.

ÉVA: Az *Éjjeli menedékhely*?

TOM: Nem, hanem *A nap fiai*. Így hát, úgy döntöttem igazi színész leszek. Ötvenkettő tavaszán sikerült rábeszelnem édesanyámat, hogy családotól költözzünk Zágrábba. Édesanyámnak a nagybátyám vendéglőjében kellett volna dolgoznia, nekem pedig sikerült fizikai munkát találnom a pályaudvaron. Édesapám miatt nem kaphattam rendes munkát. Minden okmányomban szerepelt, hogy édesapámat árulásért felakasztották.

ÉVA: De nem ugyanabban az évben tette le sikeresen a vizsgát?

TOM: Pontosan, sikeresen felvételiztem a Színművészeti Akadémián, két nappal utána édesanyám meghalt. Váratlanul ért. Gyorsan kellett döntenem mit tegyek – nem volt pénzünk, a testvéreim sorsa rajtam múlt. Tudtam, hogy jobb időkre kell halasztanom a tanulmányokat, és el kell tartanom az egész családot. Napközben a pályaudvaron dolgoztam, esténként pedig a vendéglőben végeztem ugyanazt a munkát, mint édesanyám is a halála előtt pár hónapig. Ez öt hosszú évig tartott. Utána, ötvenhétben visszamentem a Színművészeti Akadémiára, megpróbáltam ismét beiratkozni, de azt mondták, hogy az elsőéves hallgatók nem lehetnek huszonnégy évesnél idősebbek, én pedig betöltöttem a huszonötöt. Így hát nem maradt más hátra: amatőr szinten foglalkoztam színjátszással, és színházba járva profikat néztem, ahogy azelőtt is tettem. Végtelenül boldogtalan voltam. Emlékszem, ötvenhét őszén – Ön a Zágrábi Drámaszínházban játszott Shaw *Warrenné mesterségének* premierjén, nagyszerű volt, csodaszép! Utána befutott Slavko Kolar *Saját testének urával*.

ÉVA: Majd Csehov *Sirályával*.

TOM: Igen – az évad legjobb előadása volt. A következő évadot premier helyett esküvővel kezdte.

ÉVA: Pontosan, ötvennyolc szeptemberében férjhez mentem.

TOM: Egy orvoshoz, aki nem szerette a színházat.

ÉVA: Honnan tudja, hogy nem szerette a színházat?

TOM: Feltételeztem.

(Csend.)

ÉVA: És Ön? Önnel mi lett?

TOM: Egy hónappal az esküvője után munkát kaptam a városi könyvtárban. Számomra könnyű és egyszerű munka volt, de messze mindattól, amire vágytam. Lehetőségem volt minden évben elolvasni több száz könyvet. Illetve színházkedvelő és hozzáértő emberekkel beszélgetni. A pályaudvari munkások és a nagybátyám sötét bisztrójának vendégei után lehetőségem nyílt irodalmár hallgatókkal, egyetemi oktatókkal és írókkal beszélgetni. Kívülről nézve boldognak és elégedettnek tűnhettem volna. De nem voltam sem boldog, sem elégedett. Átkoztam a sorsot, mert egy olyan országban élek, ahol nincsenek meghallgatások, ahol csak az Akadémiát végzett színészeket értékelik. De – nem gyűlöltem meg a színházat. Sőt, ellenkezőleg – jó néző és szorgalmas amatőr lettem. Nem hinné el, ha azt mondanám, hogy láttam az összes előadását.

ÉVA: Nem hinném el.

TOM: Eddig pontosan nyolcvannégy színházi premierje volt.

ÉVE: De – honnan tudja a pontos számot?

TOM: Mondom, hogy minden előadását láttam. Naplót is vezettem – a néző naplóját, önmagamnak. Amikor hatvanháromban megszületett a lánya, megijedtem, hogy többé nem tér vissza a színházhoz. És valóban: kétéves szünetet tartott. Szerencsére nagyszerű, szédítően ragyogó volt a visszatérése – és ismét segítségére sietett a kiváló író – Bernard Shaw.

ÉVA: A *Pygmalion* volt a kedvenc előadásom. A kedvenc szerepem.

TOM: A *Pygmalion* premierje utáni napon megnősültem, egy évvel később megszületett a fiam, Stjepan, és ennyi.

(Csend.)

TOM: Folytassuk a próbát?

ÉVE: Folytassuk!

TOM: Rátérünk a harmadik jelenetre!

ÉVA: Rendben.

TOM: Próbáljon egyszerű maradni, de ne legyen szánalmas! Mindent a volt férje szemébe kell mondania, de abban a tudatban, hogy túl késő, abban a tudatban, hogy a vita nem érhet véget egy győztes és egy vesztes, hanem lecsupaszítva a múltat mindketten vesztesként kerülnek ki! Én a férfit racionális emberi érvekkel fogom védeni, mert mégiscsak ő a férfi. Ön pedig nőként, természetesen az érzelmekre hivatkozik, a lélek, nem pedig az ész logikájára.

ÉVA: Rendben.

(Változnak a fények.)

ÉVA: „Akkor, azon a nyáron, már nem szeretted többé.”

TOM: „Nem igaz.”

ÉVA: „Igaz. Már nem szeretted, mert már nem csodáltam a szellemes megjegyzéseidet, a szójátékokat. Többé nem domináltál felettem úgy, mint rég, és ezért más nőre vágytál, egy olyan nőre, aki szeretni fog, akit megragadsz a humoroddal, a munkáddal és a kiállásoddal. Mindenesetre egy fiatal libára volt szükséged, aki semmit sem tud az életről. És pont ilyen szeretőt találtál.”

TOM: „Mindig is hajlamos voltál az olcsó pszichoanalízisre, de elfelejtetted hogy viselkedted akkoriban, és hogy egyáltalán ki állította fel házasságunkban a játékszabályokat. Mindent, amit akkor tettem érted tettem, nem magamért. Egyébként is jusson eszedbe, mi mindenem kellett keresztül mennem csak azért, hogy...!”

5. SZÍN

ÉVA: Bocsásson meg Tom, de így nem folytathatjuk, tényleg nem!

TOM: Miért? Mi a probléma?

ÉVA: Az a probléma, hogy már másfél hónapja dolgozunk az előadáson, de nem tudom milyen kosztümöt fogok felvenni.

TOM: Várjon még két-három napot, és megoldjuk a problémát!

ÉVA: Egy hónapja is ezt mondta – „Várjon még két-három napot, és megoldjuk a problémát!”

TOM: Bocsásson meg, Éva, de figyelembe kell vennie, hogy egész idő alatt maradéktalanul színészként és rendezőként dolgozom! Nos, igazán megbocsáthatná, ha szervezőként egy kicsit megcsúsztam!

ÉVA: Egyáltalán ki a jelmeztervező? Sosem hallottam róla.

TOM: Kiváló jelmezeket készített a sisaki Deszka amatőr társulatnak.

ÉVA: Akkor miért nem jelenik meg, és mutatja meg a vázlatait, a javaslatait?

TOM: Nyugalom! Családi problémái vannak, amint megoldja, eljön a próbára. Egyébként is, a jelmez nem olyan fontos az előadás sikeréhez, az számít, hogy Önnek a kisujjában van a szerep vagy sem. Én pedig úgy érzem, hogy az előadás jól halad, és hogy hamarosan kiváló szerepeket alakítunk.

ÉVA: Egy alkalommal, hatvanhétben hiába alakítottam jól a szerepet, a rossz jelmez miatt tönkrement egy előadásom.

TOM: Nem a jelmez miatt ment tönkre.

ÉVA: Hanem?

TOM: Azért ment tönkre, mert harmincnégy évesen egy tizenkilenc éves lány szerepét vállalta, még hozzá egy kifejezetten realista előadásban.

ÉVA: Hohó, még sérteget is!?

TOM: Nem – csak megállapítom, hogy Ön, a világ összes színésznőjéhez hasonlóan képtelen volt felismerni a pillanatot, amikor már nem játszhat kislányokat és serdülőket, s amikor már érett női szerepeket kell alakítania. Ez volt a karrierje legrosszabb szerepe. Ahelyett, hogy a szereplő karakterére koncentrált volna, olyan sok energiát elpazarolt, hogy megjátssza az megjátszhatatlan fiatalságot és a naivitást.

ÉVA: Abban az időszakban kisebb válságon estem keresztül. Nem emlékszem, hogy egyáltalán miért fogadtam el azt a szerepet.

TOM: Elfogadta, mert a hiúságának jól esett eljátszani a fiatal lányt abban a pillanatban, amikor már nem volt fiatal. Be akarta bizonyítani, hogy még mindig fiatal – de az nem bizonyítható.

ÉVA: Tudja, hogy mivel megy egyre jobban az idegeimre?

TOM: Mondja csak!

ÉVA: Azzal, hogy azt hiszi mindig igaza van.

TOM: Mit tegyek, ha így van? Ha hozzám hasonló barátja lett volna az életben, a karrierjében nem követett volna el annyi baklövést!

ÉVA: Hohó – most azt fogja állítani, hogy több baklövésem is volt az életben?!

TOM: Hát még mennyi! Jusson eszébe hetvenhat, amikor Igor felkínálta Gertrud szerepét a *Hamletben*! Szar előadás volt, melyben nem kellett volna részt vennie!

ÉVA: A modern előadások kora volt – Igor abban a stílusban rendezett.

TOM: Igor idióta stílusban rendezett, mert idióta. Fájt a lelkem miközben néztem abban az erőltetett modern előadásban – az volt a balkáni posztmodernizmus kezdete Zágrábban. Szegény Hamlet egész idő alatt a diófa ágai között ült, és felülről, a fáról verselt. Önök, a társulat tagjai pedig körbejárták és az ágon csüngő partnerükkel beszélgettek.

ÉVA: Most is emlékszem, hogy minden próba után fájt a fejem és a nyakam. Igor ezzel a koncepcióval akarta hangsúlyozni, hogy Hamlet elszakadt a többi szereplőtől, és a szavaink nem érnek el hozzá.

TOM: Sosem hittem annak a rendezőnek, nem tudja mi a színészet, nem tudja, hogy a színház a színészen, s nem az olcsó szimbólumokon alapszik. Azzal az előadással megalázta a színészeket, számára Hamlet egy majom, aki még nem mászott le a fáról. Hányingerem van azoktól az emberektől, akik minden áron modernelemek akarnak lenni, de nem fogják fel, hogy kreativitásból nagy nullák.

ÉVA: Ne beszéljen így! Igor előadásai díjakat nyertek a BITEF Belgrádi Nemzetközi Színházi Fesztiválok, a zágrábi Eurokaz Színházi Fesztiválok, és hasonló, a modern színjátszásnak szentelt külföldi rendezvényeken.

TOM: A BITEF-ek és az Eurokazok marhaságot. Elég hülyeséget láttam. A rendezők dicsőségére, és az igaz színészek kárára találták ki őket. Az ilyen előadások többségében nincs is szükség valódi színészekre – megvalósíthatók egyszerű dilettánsokkal is, akik hajlandóak elhinni a gyerekes koncepciót. Maguk ál-profik, maguk, akik már nem szeretik gyermeki tisztasággal a színházat, maguk eladták a lelküket öt rendezőnek és öt kritikusnak, akiknek fogalmuk sincs az igazi színházról. Feladták a jó szövegeket, beleegyeztek az értelmetlen montázsokba, feladták a játékot, és beleegyeztek az idióta interpretációkba, melyek elüldözik a színházi közönséget. Beleegyeztek, hogy mások mondják meg, mi a jó és mi a rossz.

ÉVA: Hát, Ön ellenzi a modern színházat.

TOM: Nem, ellenkezőleg. Én a modern színházat pártolom, mert minden modern előadás, minden modern szöveg pár éven belül klasszikusnak mutatkozik. Én a posztmodern színház ellen vagyok, mert a divatos dolgok – ha nem is azonnal, de pár év múlva – értelmetlennek bizonyulnak. Semmi kifogásom a rossz és közepes előadások ellen – a matematika szabályai szerint létezniük kell minden évadban és minden színházban, de ellenzem az értelmetlen előadásokat, amelyekről előre tudható, hogy értelmetlenek lesznek. Nálunk az emberek képtelenek megkülönböztetni a modernet a divatostól, mert ezekben a dolgokban szakemberek helyett sarlatánok bíráskodnak.

ÉVA: De minden országban létezik ilyen színház.

TOM: Minden ország színházi körében akad három-négy dilettáns, aki allergiás a normális színházra, aki a fülén járna, csak hogy bebizonyíthassa saját eredetiségét. Kerek asztalokon járkál és esszéket ír a vizuális színházról. A dilettánsok nagyon sóvárognak a festőiségért, számukra a színészknél fontosabb a díszlet és a jelmez, de szeretik az úgynevezett *fizikai színházat*, mintha egyáltalán létezhetne *fizikátlan, szervetlen* színház. Szeretik testtel és nyögdecseléssel kifejezni a történetet. Egyedül az angolok tudtak ellenállni ezeknek a hülyeségeknek. Nálunk a deviáns kísérletek másodrendűek, az igazi drámaszínházban a színészek az urak. A normális országokban a kísérleti színház csupán a színművészeti folyó egy kis mellékága, nem a fő folyam, mint ahogy nálunk egyre inkább azzá válik, vagy ahogy még örültebb formában értelmetlenségbe fejlődött a német színházakban, ahol a bolond rendezők mindentudó messiásokká váltak, a szereplők és a közönség pedig beleegyeztek az amnéziába és az alárendeltségbe.

ÉVA: Részben igaza van.

TOM: Teljesen igazam van.

ÉVA: Mégis – túlságosan csőlátó.

TOM: Nem. A hazai színházak nézőjeként, negyvenéves hű nézőként beszélek, aki sem egyetlen zágrábi, sem egyetlen külföldi vendég szerepet nem hagyott ki. Olyan emberként beszélek, aki minden pénzt és a magánéletet, akaratán kívül, feláldozta a színház iránti szerelméért. Olyan emberként beszélek, aki fél Európát bejárta a tökéletes előadást, az igazi színházi élményt kutatva. Annyiszor néztem, ahogy az el nem ismert idióták az alkísérleti előadásaikkal kikergetik a közönséget a színházból. Én nem vagyok teoretikus – gyakorlatias vagyok. És ami a legfontosabb: én nem a színházból élek, hanem a színházért élek.

ÉVA: Úgy beszél, mint egy szűzlány, aki csak azért idealizálja a házasságot, mert életében sosem töltött el egymás után három napot és három éjszakát egy férfival, aki az együttélést a mosolyok és gyengéd csókok ideális egyvelegének gondolja. A színház banális prózai dolgokból is áll – a színház klánokból áll, melyek csalóka védelemben részesítik a színészt, és melyek hamarosan széthullnak, és ugyanúgy ellenséges klánokból is áll. A színházat hús-vér emberek is alkotják, minden jó és rossz tulajdonságukkal együtt. A hiúságukkal együtt, mellyel magukat és környezetüket fojtogatják. A színházi ars poetica, melyről álmodik, mindig ordítás és balszerencse közepette jött létre – ha egyáltalán létrejött. A színész is hús-vér ember, akinek élete gyakran akaratán kívül is befolyásolja a szerepét.

TOM: Mindig is haragudtam Önre emiatt.

ÉVA: Miért?

TOM: Mert az előadáson látszott, hogy valami rossz történt az életében. Egy profinak sosem lenne szabad ilyen tennie! Nekem, mint nézőnek nem szabad tudnom, hogy tegnap meghalt az apja, fáj a feje, jókedvű vagy rosszkedvű! Nekem, mint nézőnek nem lenne szabad tudnom, hogy a férje elhagyta és lelépett egy másik nővel, és ettől szenved!

(Csend.)

ÉVA: Valóban látható volt?

TOM: Az volt. Az egész évadban koncentráció nélkül játszott, csöppet sem hasonlított önmagára.

(Csend.)

ÉVA: A negyvenötödik születésnapomon megtudtam, hogy a férjem megcsal egy nővérrel. Úgy jött, mint derült égből villámcsapás. A nője... három hónapos terhes volt. Semmit sem lehetett megváltoztatni vagy megállítani. A férjem új életet kezdett. Egy éjszaka alatt egyedül, elhagyatottan maradtam. Később a lányom Amerikába ment tanulni. Egy éjszaka alatt a családom nélkül maradtam. Minden összedőlt.

TOM: Semmi sem dőlt össze, a színház megmaradt.

ÉVA: Az életet nem lehet csupán egyetlen dimenzióba levezetni. Próbáltam mindentől elmenekülni: a várostól, az ismerősöktől... magam akartam lenni. De minden este kénytelen voltam emberek elé állni, és kimutatni milyen ügyesen játszom az érzelmekkel. Én, akin áttapostak az érzelmek.

TOM: Szokott írni a lánya?

ÉVA: Ritkán. Ha nem ment volna hozzá egy amerikaihoz, akkor legalább heti egyszer valakivel őszintén beszélgethetnék mindenről. Tizennyolc hónapja nem láttam.

(Csend.)

ÉVA: Tudja tegnap eszembe jutott, hogy talán számomra is jobb lenne, ha Önhöz hasonlóan egy idősek otthonában élnék, semhogy egyedül legyek a lakásban.

TOM: Ne beszéljen hülyeségeket – a nagy horvát színésznő egy otthonban kössön ki!?

ÉVA: Hiszen Ön is az otthont választotta!

TOM: Én más vagyok. Én még farkában is mindig magányos farkas maradtam. Azok után, hogy a feleségem meghalt, képtelen voltam az emlékekkel teli lakásban élni. Miután a fiam megnősült, megértettem, hogy őt sem szeretném zavarni. Ráhagytam a lakást, és ideköltöztem. Ha a lakásban maradtam volna, zavartam volna őt is és a feleségét is – így jó viszonyban vagyunk.

ÉVA: Találkoznak?

TOM: Havonta egyszer elmegyek hozzájuk vasárnapi ebédre. Javasolták, hogy hetente látogassam meg őket, de felmértem, hogy havi egyszer elég belőlem. Eljátszom az unokámmal – és visszatérek a süllyesztőbe mielőtt megunnák a színházról és a múlttól szóló meséimet.

(Csend.)

TOM: Emlékszem, valamikor régen – karcsú volt, mint egy nyírfa – majd hetvenkilencben rohamosan meghízott. Csak a szeme maradt ugyanolyan – a felvételiző lány szemei ötvenkettőből.

ÉVA: Amikor a színész meghízik, meggyőzőbb, életrevalóbb lesz. A kilóknak köszönhetően a nyolcvanas évek elején eljátszottam néhány kiváló karaktert, melyek elkerültek volna, ha nem hízom el. Egyébként is: utálok a túl vékony színésznőket.

TOM: De egykor saját maga is olyan volt.

ÉVA: Mindent a maga idejében! A válás után egyes asszonyok meghíznak. Vagy leisszák magukat. Velem mindkettő megtörtént. Rövid időre. Kétszeres elvonókúra után – az alkohol elpárolgott, a kilók megmaradtak.

(Csend.)

ÉVA: Szóval: mikor lesz kész a jelmez?

TOM: Ó Istenem, az idegeimre megy!

MÁSODIK FELVONÁS

6. SZÍN

TOM: „Talán valóban igazságtalan voltam veled szemben, talán rossz férj és rossz munkatárs voltam. De nem törölheted ki azt a húsz évet, ahogy nem felejtheted el, hogy szakmailag megbecsültük egymást! Mindig. És mindig együtt szerettünk volna szerepelni. Tegyük fel, hogy én rosszabb férj voltam, mint te feleség, tegyük fel, hogy megérdemeltem az összes sértő szót, amit a fejemhez vágál, tegyük fel, hogy sok esetben tévedtünk, vagy én tévedtem, tegyük fel, hogy a bocsánatkéréssel tizenhat évet késtem, és már semmit sem jelent neked, tegyük fel, hogy mindez így van – mégis, kérlek, életünk minden eddigi mulasztását ne bővítsd egy újabbal! Talán a legnagyobb mulasztással. Tudd meg, ha nem játszuk el együtt ezt a drámát, te is legalább annyira sajnálni fogod, mint én...! De jól van! Tudom, hogy minden hiábavaló, és hogy nem tudlak meggyőzni, hogy olyan emberrel dolgozz, akit megvetsz. Rajta, gyerünk, mondd a szemembe, a *nem* szót, és a bosszú örömevel taszíts el magadtól, ahogy szerinted én is eltaszítottalak magamtól tizenhat évvel ezelőtt! Rajta, mondj *nemet!*“

(Csend.)

ÉVA: „Életed során eddig sosem küzdöttél az *igen*emért, a jóváhagyásomért. Korábban sosem mutattad ki, hogy számítok neked. Ha csak egyszer az életben őszinte szándékkal fordultál volna hozzám – sosem váltunk volna el. De kitaróan kimutattad a felsőbbrendűségedet, és az irántam és az érzelmeim iránti közönyödet.”

TOM: „Azt hittem, hogy ezzel féltékenységet és érdeklődést ébresztek benned – te pedig ridegséggel és megvetéssel válaszoltál.”

ÉVA: „Ezt érdemelted! Elárultad a szerelmemet!”

TOM: „De én sosem szűntem meg szeretni téged, soha!”

ÉVA: „Nem hiszek neked!”

TOM: „Esküszöm!”

ÉVA: „Ha korábban mondd, az életünk más irányt vesz!”

TOM: „A megfelelő szavakat kerestem, higgy nekem! De akkoriban nem akartál meghallani.”

ÉVA: „Tényleg szeretted?”

TOM: „Sohasem szűntem meg szeretni téged. Soha! Tudom, hogy már nem számít. Tudom, hogy életünk vége közeleg, és nincs időnk az újrakezdéshez, még akkor sem, ha szeretnénk. Azt akarom, hogy tudd, hogy sosem szűntem meg szeretni téged! Soha! Ugyanúgy tudom, hogy te is szeretsz engem. És a szerelmed erősebb az irántam érzett gyűlöletnél, mellyel láncra verted szerelmünket. Még a mostani férjed és a feleségem sem tudják, hogy mi ketten vagyunk az igazi szereposztás, ők sem tudják magukról, hogy életünk előadásában csupán múltó epizódok, melyek megkönnyítik az öregedésünket, mi pedig az ő öregedésüket könnyítjük meg.”

(Csend.)

ÉVA: „Rendben! Beleegyezem, hogy játszszak veled a drámában. Beleegyezem, hogy együtt ünnepeljük meg munkánk negyven évét – de azzal a feltétellel, ha megengeded, hogy továbbra is úgy gyűlöljelek, ahogy egykor szerettelek.”

TOM: „Megengedem – még hozzá örömmel. Mert tudom, hogy az irántam érzett gyűlöleted minden megnyilvánulása az irántam érzett elfojthatatlan vágyakozásodban gyökeredzik. Minél jobban gyűlölsz, annál boldogabb leszek, mert a gyűlöletedben felismerem a megsebzett szerelem erejét.”

ÉVA: „Hát muszáj elmondanom, muszáj kiejtenem, muszáj bevallanom milyen sokat jelentesz még mindig, hogy megértsd, amit nem lehet kimondani, te átkozott...!?”

(Fenyegető karmozdulattal indul a férfi felé, de könnyezve karjába borul.)

TOM: „Bocsáss meg, bocsáss meg!”

ÉVA: „Olyan boldog lennék, ha nem szeretnék, ha gyűlölnék, ha úgy élhetnék, hogy nem gondolkodom rád!”

TOM: „Könnyebb lesz ha beismered magadnak, hogy mi ketten kiváló szereposztás vagyunk.”

ÉVA: „Tudom, tudom. Átkozottul régóta tudom. Te ellenállhatatlan, erőszakos szívtipró!”

(Változnak a fények.)

TOM: Jó volt. Egész jó.

ÉVA: Mit jelent az, hogy „Egész jó”?

TOM: Úgy értem, hogy szerintem képes lenne még mélyebbre hatolni az érzelmek világába. De kevésbé feltűnően.

ÉVA: Mit akar mondani?

TOM: Az érzelmek az elfojtás pillanatában a legerősebbek. Erősebben fogja kifejezni az érzelmeit, ha a közönség látja és érzi, hogy sírás helyett elfojtja könnyeit. Talán jobb is, ha egyáltalán nem sír abban a pillanatban, amikor a karjaimba borul.

ÉVA: Rendben, úgy is megpróbálom – bár az érzelmek kellő mértékét a pillanatnyi megérezésem sugallja.

TOM: Elfogad egy kis pálinkát?

ÉVA: Örömmel!

(Tom előveszi az üveget és megtölt két kupicát.)

TOM: Jó volt, jó volt. Becsületes próba volt.

ÉVA: A drámája egyszerre fárasztó és hálás. A hősnőm érzelmes, tapasztalt és erős asszony. És mégis – olyan sebezhető, tele elfojtott feszültséggel. Szeretem az ilyen szerepeket. Bár, őszintén meg kell vallanom, olyan fárasztó, mintha monodrámát játszanék. Biztosan látta a monodrámámat.

TOM: Láttam. Hetvennégyben a Teatar ITD-ben, a félkör alakú csarnokban. Számos monodrámakorszaka volt az.

ÉVA: Tetszett?

TOM: Nem szeretem a monodrámákat. A monodrámák nem színház. Az olyan, mint egy bokszmeccs, melyben csak egy bokszoló szerepel – karjával hadonászik a levegőben, ugrál a ringben, és mutogatja az izmait. Az Ön monodrámája is ilyen volt.

ÉVA: Szép pillanatok is voltak a monodrámában.

TOM. Felesleges pillanatok is voltak.

ÉVA: Talán rossz előadást látott. Jó előadások is voltak.

TOM: Mind a harmincnégy zágrábi előadást láttam, a vidéki vendégszerepeit, hála Istennek, nem volt szerencsém látni. Egyébként is, a vendégelőadások célja a gyors és sikeres bevétel. A száztizenkettedik előadás után autót vett, ha jól emlékszem.

ÉVA: Néha megkérdezem magamtól, hogy vajon a rendőrségnek dolgozik-e.

TOM: Sajnos nem.

ÉVA: Mégis, ragyogó kritikákat kaptam a monodrámára.

TOM: Hát, nem volt egytől egyig ragyogó.

ÉVA: Dehogynem – mind egy szálig!

TOM: Na és a *Szemben*?

ÉVA: Ó, igaz! De azt nem számolom. Egyáltalán komolyan lehet venni azt a kritikust?

TOM: Amikor dicsérte, komolyan vette.

ÉVE: Dehogyis!

TOM: Dehogynem! Pont erről a monodrámáról szóló prospektusban van egy terjedelmes életrajza, melyben idézte a kritikus dicséretét Osborne *Nézz vissza haraggal* című drámájában nyújtott szerepéről.

ÉVA: Mégis a rendőrségnek dolgozik.

TOM: Vagy a rendőrség dolgozik nekem.

(Tom még egy pohárral tölt Évának és magának.)

ÉVA: Tudja, Ön az ideális nézőm. Az egyetlen igaz kritikusom. Még a dorgálásait sem esik nehezemre hallgatni, mert tudom, hogy mindig a tetteim kontextusában beszél.

TOM: A legnagyobb teljesítményének kontextusában, melyben önmaga állított fel magas kritériumokat, amiért a többi színésznél szigorúbban értékelem. Ellentmondásos, hogy Önnel, generációnk legjobbnak tartott horvát színésznőjével vagyok a legszigorúbb. Ha kritikus lennék, a rossz színészeket dicsérném – hogy önbizalomra tegyenek szert, és végre szerepeljenek, a jó színészek hibáira pedig rávilágítanék – hogy javítsanak, és még jobban haladjanak a tökéletesség felé.

ÉVA: A színésznek néha elég egyetlen kedves mondat, egy apró, akár értelmetlen dicséret, hogy színpadra álljon, hogy elhárítsa a kétséget, mely meggátolja az alkotásban. Emlékszem, hatvanhatban előadásra készültem a Dubrovnik Nyári Játékokon. Minden a feje tetejére állt. Közvetlenül mielőtt leutaztam a városba, első alkalommal veszem össze hevesen a férjemmel, aki Zágrábban maradt, és aki dacból nem akarta velem tölteni a nyarat Dubrovnikban.

TOM: Mert zavarta, hogy legalább a nyári vakáció alatt sem hozzá, hanem a közönséghez és a színházhoz fog tartozni.

ÉVA: Pontosán. Azon kívül – életemben először szakadtam el a hároméves kislányomtól, aki az édesanyámnál maradt. Zaklatott és ideges voltam. Minden újság megírta, hogy személyesen játszom Phaedrát, és hogy nagy esemény várható – sajnos, az a spliti örült zsarnok rendezte, aki egyre gyakrabban ordibált velem. A társulat minden tagja látta, hogy valami nincs rendben velem, de ő – ahelyett, hogy megvárta volna, míg összeszedem magam, inkább egyre hevesebben és hevesebben kiabált - míg egyik éjszaka, a próba közepén, éjfél után egy órakor úgy összevesztünk, hogy elküldtem a pokolba és távoztam a próbáról. És amikor Dubrovnik utcáin sétálva, szinte könnyben úszva, eltökéltem, hogy másnap összecsomagolom a holmimat és elhagyom Dubrovnikot – egy sötét sikátorban, a várfalak alatt, odajött egy ember és azt mondta: „Hölgyem, néztem a *Phaedra* próbáit, Ön kiváló, alig várom a bemutatót.” Csak ennyit mondott, és eltűnt anélkül, hogy bemutatkozott volna. De ez az egy mondata elegendő támaszt nyújtott, hogy visszatérjek a próbákra, és teljes összpontosítással egy kiváló szerepet játsszak el. Pedig valóban válságos időszakban voltam.

TOM: Tudja, azt hiszem túl sűrűn volt válságos időszakban.

ÉVA: Úgy gondolja?

TOM: Igen, felrajzoltam a karrierje diagramját – átlagosan négyévente nagyobb válságban, kétévente pedig kisebb válságban volt. Nekem a közönségben ülve nem lenne szabad tudnom, hogy előző nap összevesztett a férjével, vagy aznap este menstruál. Végig csak a szerepében lévő színészt akarom látni. Remélem elég világos voltam.

ÉVA: Túlságosan is az. Sőt, vulgáris.

TOM: Az ember minél világosabban és képletesebben fejezi ki magát, annál nagyobb a veszély, hogy primitívnek tartják.

(*Csend.*)

ÉVA: Egyébként, mielőtt örökre elment volna, az éjszakai idegen Dubrovnikból, adott nekem egy...

TOM: ... egy kis kagylót, egy gyűrűsdobozban.

ÉVA: De honnan tudja – soha senkinek nem beszéltem róla?!

TOM: A férfi a sötétben – én voltam.

ÉVA: Uramisten, de hogyan?!?

TOM: Amikor az újságban olvastam, hogy Dubrovnikban fog játszani – jó pénzért sikerült szobát bérelnem, melynek ablaka arra a térre nézett, ahol a *Phaedrát* próbálták. Végignéztem az összes próbát, és láttam a heves vitáját a rendezővel. Azonnal követtem. Alig találtam meg. Tudtam, hogy csak egy kis bátorításra van szüksége, és minden rendben lesz. Boldog voltam, hogy segíthettem visszanyerni az önbizalmát. Tényleg jól játszotta Phaedra szerepét.

ÉVA: Tom, hiszen Ön sokkal jobban jelen volt az életemben, mint gondolná!

TOM: Tényleg?

ÉVA: Tényleg! Minden premieren talizmánként hordtam a kagylót – hatvanhétől a mai napig – mindegyiken. Önnek köszönhetően a Dubrovnik Nyári Játékok megmaradtak csodás emlékként.

TOM: Nekem nem.

ÉVA: Miért?

TOM: Nem szeretem a kültéri színházi fesztiválokat. Szállnak a repülők, részeg turisták ordítanak, macskák kóborolnak a színpadon, esik az eső és fúj a szél – a nap égette színészek erőltetett szenvedéllyel úgy szavalják soraikat, mintha minden rendben lenne. A színházi előadásnak zárt csarnokban a helye. A rendezőt nem érheti váratlan meglepetés. A közönség nem fázhat és nem izzadhat. A közönséget nem önthetik le vízzel, és nem vonhatják be az előadásba. Önök, a színpadon álló színészek – színészi eszközökkel kötelesek elővarázsolni a szelet és a vihart, a hideget és a meleget, a szeretetet és a gyűlöletet. S miután megmutatták mire képesek, miután biztos, hogy megnevesítették a néző lelkét, és a legridegebb nézőnek is felejthetetlen estét nyújtottak, kicsikarva belőle az érzelmeket, akkor a darab végén könnyedén jöjjenek a színpad elejére, és bátran hajoljanak meg azok előtt, akik a világon a legdrágább dolgokat nyújtották Önöknek – az idejüket és a bizalmukat! És sose felejtsék el, hogy a jó közönség annyit ér, mint a jó színész, és hogy egymás nélkül nem valósíthatják meg a színházat!

ÉVA: Túlságosan általánosít. Csodálatos előadásokat láttam a Dubrovnik Nyári Játékokon. Rendben – melléfogások is voltak. De van valami meghittség és kihívás a kültéri előadásokban.

TOM: Nem tud meggyőzni.

7. SZÍN

(*Tom széken ülve újságot olvas. Éva bejön.*)

ÉVA: Jó napot!

TOM: Jó napot!

(*Tom megmutatja Évának az oldalt, amelyet éppen olvasott.*)

TOM: Olvasta?

ÉVA: Igen.

TOM: És mit tud mondani?

ÉVA: Mit mondhatnék? Olyan, mint bármelyik interjú. A színészeknek interjúzniuk kell – ez szakmájuk szerves része.

TOM: De ez minden mértéken aluli. Hogy egy, kvázi komoly színész ötvenévesen hobbiról, politikáról és az őt inspiráló kutyusról hadováljon – tényleg a legalja bulvárhir. Nálunk általában véve tanulatlanok és műveletlenek a színészek.

ÉVA: Jean Gabin is építőmunkás volt, mégis nagy színész.

TOM: Jean Gabin filmszínész volt, filmben még a lovak is jól szerepelnek. Egyébként jussanak eszébe Fellini filmjei, melyekben kiválóan használták a naturistákat. Minden naturista elbukna a színpadon. Egy Laurence Olivier sosem vált volna azzá, aki lett, ha nem született volna anglikán lelkészi családba, ahol könyvek és művelt emberek vették körül. Olivier tízévesen játszotta Brutus szerepét Shakespeare *Julius Caesarjában*. Az oxfordi St. Edward Schoolban tanult, utána ezerkilencszázhuszonegytől huszonhatig a londoni Fogerty Central School of Dramatic Artban.

ÉVA: De filmezett is.

TOM: Ezt sose bocsátottam meg neki. Szerencsére nem hagyta ott a színpadot, két előadás közötti szünetekben filmezett – számos színésszel ellentétben, aki két film közötti szünetben foglalkozott a színpaddal.

ÉVA: Mégis, ha nem lett volna film, sose látta volna Olivier játékát.

TOM: Téved, ötvenhétben láttam, amikor a *Titus Andronicussal* vendégszerepelt Zágrábban, és hatvannyolcban is láttam, a londoni National Theaterben a *Három nővérben*, melyet később rosszul filmesítettek meg. Láttam Szophoklész és Ibsent játszani. London legnehezebb kétkezi munkáit végeztem, csak hogy angol színészeket láthassak. Stoppoltam, hajléktalanszállókban laktam, hogy láthassam a felvilágosult, művelt angol színészeket, hogy láthassam az angol színházat, melyben nem felejtették el, hogy a közönség a színészek miatt jár színházba. Náluk a kiváló szövegek alapvetőek. Ha a véredben van Shakespeare, mint nekik, akkor az írók nem alkothatnak bizonyos szint alatt.

ÉVA: Gyakran hivatkozik Shakespeare-re és a műveltségre – de elfelejti, hogy Shakespeare még saját korához képest is félművelt volt. Alig olvasott, latinul sem tanult meg rendesen, amikor minden valamire való könyvet latinul írtak. Mégis, egy ilyen ember magasröptű, vitathatatlan, csodálatos drámákat alkotott. És tudja miért sikerült neki? Mert elég élettapasztalata volt, mert Molière-hez hasonlóan járta a vidéket, megismerte az embereket és az életet – mielőtt még udvari íróvá vált volna. Az olvasottság és a műveltség mit sem ér, ha a művésznek nincs tehetsége az élettapasztalatot alkotásba, művészeti alkotásba formálni. Annyi művelt színészt, író, rendezőt ismerek – akik kreativitásból impotensek, akik csodásan idéznek másoktól, miközben képtelenek saját gondolataikat kifejezni, nem tudják mi a valódi művészet létrehozásának titka. Nem dobom el az oktatás fontosságát – éppen ellenkezőleg: szerencsés vagyok, hogy édesapám állami hivatalnok volt, aki értékelte a jó könyvet, édesanyám pedig a képzőművészet nagy kedvelője volt. Szabadidejében csodálatos ceruza- és szénrajzokat készített. Nem elhanyagolható, hogy az Akadémia előtt egy neves zágrábi gimnáziumba jártam, ahol kiváló tanáraink voltak – de mindez nem jelent semmit. Mindez nem jelent annyit, mint egy megerőltető vidéki turné. A könyvek, melyek mások kalandjairól és tapasztalatairól írnak – nem érnek annyit, mint a saját élményem, a saját tapasztalatom, a saját csalódásom, egyetlen találkozásom a szerelemmel vagy a gyűlölettel.

(Csend.)

ÉVA: A felesége hogy tekintett az európai utazásaira?

TOM: Rettenetesen! Annyira meggyűlölte a színházat, amennyire én megszerettem. Hamarosan engem is meggyűlölt. Felelőtlen csodabogárnak tartott, aki hülyeségekre költi az idejét és a pénzét. Gyakran mondogatta: „Más férjeknek normális hobbijuk van – teke, horgászat, kurvák – neked pedig az átkozott színház!”

ÉVA: Valószínűleg összeillenének a volt férjemmel.

TOM: Kétségtelenül.

(Csend.)

TOM: Ha nem tévedek, *A tavasz és a halál játéka*i című hazai regényben ez áll: „Furcsa, hogy a művészetről folytatott összes beszélgetés végül az önmagunkról való beszélgetésként fejeződik be.“ Csak most ismerem fel, mekkora igazság. Művészetről beszélve valójában önmagunkról beszélünk.

ÉVA: Művészt alkotva még többet mondunk magunkról. Még többet. Mégsem vagyunk ennek tudatában.

(Csend.)

TOM: Tudja, szép dolog a szakmáról beszélgetni, bár – néha Ön is üres és értelmetlen interjúkat adott, melyekben mindenről beszélt, kivéve a művészethez kötődő lényeges dolgokról.

ÉVA: Hülye kérdésekre csak hülye válaszokat lehet adni. Egyébként is – a színésztől nem is várnak fennkölt gondolatot, a színésztől pikáns, botrányos, vitatott, szellemes megjegyzést várnak.

TOM: Nem értek egyet.

ÉVA: Minél kevésbé ért velem egyet, annál kellemesebb a beszélgetésünk.

TOM: Talán igaza van.

8. SZÍN

ÉVA: „Te pedig ne felejtsd el, hogy húsz évig voltunk házасok, én pedig nem szeretném újjáépíteni veled a rég felégetett hidakat!”

TOM: „Nem is várom el tőled! Kizárólag szakmai együttműködésre hívlak, semmi másra. Míg házасok voltunk, azt mondtad, azért ne szerepeljünk együtt, mert házасok vagyunk, mert mindenki azt hinné, művésztől idegen okok vezérelnek. Miután elváltunk már azért nem akartál velem játszani, mert nem voltunk házасok.”

ÉVA: „Az új férjem miatt nem akartam, régen sem akartam és ma sem akarom megsérteni.”

(Változnak a fények.)

TOM: Ez szép volt. Jobbnál jobb. Nemsokára kiváló előadás lesz a tarsolyunkban.

ÉVA: Tom!

TOM: Azt hiszem, már most kitűzhetjük a bemutató napját, úgyhogy Ön is meghívhatja az újságírókat, én is szólhatok a barátaimnak, akiket meg akarok hívni! Végre nekem is alkalmam nyílik egy beleváló partnerrel szerepelni!

ÉVA: Tom!

TOM: Alig várom a premiert! Alig várom, hogy a közönség helyet foglaljon, és átadjuk az érzelmeinket, melyeket a közönség számára gondoztunk és megtestesítettünk!

ÉVA: Tom!

TOM: Tessék!

ÉVA: Muszáj...! Nehezemre esik kimondani, de...

TOM: Tessék? Mi történt?

ÉVA: Holnaptól nem próbálhatok Önnel.

TOM: Miiiiii!?!?

ÉVA: Egy hónapig abba kell hagynunk a próbákat – csak utána folytathatjuk!

TOM: De miért?

ÉVA: Bejött egy munka.

TOM: Milyen munka?

ÉVA: Egy előadás.

TOM: Milyen előadás?

ÉVA: A Horvát Nemzeti Színházban a *Warrenné mesterségét* játsszák – ezúttal felkínálták az anya, Warrenné szerepét.

TOM: Ki rendezi?

ÉVA: Igor.

TOM: Igor?! Az a sarlatán!? Képes érte elhalasztani az előadásunkat, mellyel megünnepeltük volna munkájának negyvenéves jubileumát?

ÉVA: Nézze Tom, Igor azzal a feltétellel hívott meg, hogy így ünnepeljem meg a szakmai évfordulómat! A Gavela felújítás alatt áll, ezért helyet ajánlottak a Nemzetiben. A próbák holnap kezdődnek – minden olyan váratlanul jött.

TOM: Annak az embernek nincs semmi érzéke Shaw színházához – egész életében a legjobb klasszikusokból a legidiótább posztmodern marhaságokat készítette, ezt a drámát is el fogja rontani.

ÉVA: Nem fogja. Érdekes koncepciója van.

TOM: Amint a rendezőnek koncepciója van – szarságnak nézünk elébe. Nem tudom elhinni, hogy Igor miatt képes itt hagyni a munkát!

ÉVA: Muszáj.

TOM: Nem muszáj.

ÉVA: Csak egy-másfél hónapra, utána visszatérek a közös munkánkhoz.

TOM: Maga mégiscsak egy erkölcstelen dilettáns. Sosem volt képes megkülönböztetni az igazi és a hamis színházat. Ezért játszott több tucat felesleges előadásban.

ÉVA: A színházban néha azt is meg kell tenni, amihez a színésznek nincs kedve.

TOM: Nem kell és nem is szabad! Az idióta előadások jobban rombolják a színészt, mint hinné! Az igazi művész csak azt teszi, amiben hisz, és azok számára, akikben hisz! Maga tényleg dilettáns!

ÉVA: Önnek kedves barátom, mindig csak elméletben van igaza, mert egész életét a színházon kívül élte le. Ha profi színész lenne, nem találnánk napjaink színházában, ilyen ideális világnézetekkel nem maradt volna meg. Valószínűleg bolondok házában kötne ki, akárcsak egyes kollégáim, akik képtelenek voltak elfogadni a színházi élet durva valóságát. Ezért tudja meg, hogy én nem vagyok dilettáns, ezt inkább magáról mondhatnánk! Mert a maga színház-idealizálása azt mutatja, hogy sosem élt a színházért, inkább csak vágyódott utána. Ez olyan, mint a beteljesületlen szerelem. Álmodozik egy nőről, és egyre jobban és jobban idealizálja, csak mert nem ismerte meg. Ha tíz napot és tíz éjszakát együtt töltenének, belátná, hogy az ideális múzsájának is van szemölcse, s csöppet sem ideális – hanem a világ minden emberi lényéhez hasonlóan banalitásokra hajlamos. Csalódna benne, vagy felnőne, és elfogadná a való életet olyannak, amilyen. Így van ez a színházzal is – meg kell tanulnia szeretni minden hibájával együtt, hogy könnyebben megértse a döntésemet, amiért elvállalom *Warrenné mesterségét*! A színház kompromisszumokból áll. A színész kompromisszumkész lény, aki nem válogathatja meg mit csinál. Ha profi lenne, nem pedig dilettáns, világosan látná, hogy négyévnyi szünet után el kell fogadnom a Horvát Nemzeti Színház ajánlatát annak ellenére, amit a rendezőről és a társaimról gondolok.

TOM: A maga érveit sosem érezném sajátjaimnak, és minden *érvelése* ellenére tudja meg, hogy végleg csalódtam magában!

ÉVA: Miért haragszik? Másfél hónap múlva kész vagyok visszatérni az előadásunkhoz.

TOM: De én már nem vagyok hajlandó elfogadni a visszatérését! Amit most tesz, az árulás! Nem csak engem árult el, hanem önmagát is! Ilyen emberrel nem bírok és nem is akarok együtt dolgozni – bebizonyította, hogy nem igazi színész! Hatvanévesen kombinál – maga szégyentelen érdekember! Szívesebben csinállok monodrámát az előadásomból, mint hogy magával játsszak!

ÉVA: De hiszen gyűlöli a monodrámákat!

TOM: Mi más marad nekem, mikor az egész városban nincs egyetlen színész, aki maradéktalanul és a végsőkig szereti a színházat? Egyébként is, ezt a drámát magamnak és magának írtam – senki más nem játszhatja el, mert nem akarok senki mást látni benne! Nem vagyok érdekember, nem kombinálok. Mindig olyan drámákban játszottam, amiket értékelek, és azokkal, akiket értékelek. De ezek a szavak egyébként sem jutnak el magához – mert minden profi kollégájához hasonlóan hamis. Azt hittem, hogy legalább tudja mi az igazi művészet, az igazi színházi munka – de látom, hogy közönséges dilettáns!

ÉVA: Nem engedem, hogy sértegessen! Hajlandó voltam szívességet tenni magának, erre úgy viselkedik, mint egy proli!

TOM: Hohó – most még maga haragszik meg rám?! Szégyellje magát!

ÉVA: Maga szemtelen és értetlen!

TOM: Szívem mélyéből gyűlölöm és megvetem!

ÉVA: Akkor tényleg nincs mit mondanunk egymásnak!

TOM: Végre megértette!

ÉVA: Isten vele!

TOM: A soha viszont nem látásra! Adja Isten, hogy Igor arra kényszerítse, hogy a falombok között üljön a szerepében!

9. SZÍN

(Tom egyedül áll a színpadon. Lassan közeledik a néztőtér felé.)

TOM: „Húsz hosszú esztendőt éltünk le együtt. Ez kitörölhetetlen, felejthetetlen. Hát nem érted, hogy a részemmé váltál, hát nem érted, hogy a részeddé váltam? Mennyi közös van bennünk. Mennyi gondolatodat fűztem a gondolataimba. Mennyi közös emlék és kaland főhősei vagyunk. Miközben eltaszítasz, önmagad egy részét taszítod el, s fogalmad sincs mennyivel szegényebb leszel nélküle. Ezért kérek, hogy felejtsd el a csúnya dolgokat, felejtsd el a válásunkat, és csak a megismerkedésünkre, az együttélésünkre és a közös értékeinkre gondold! Mi ketten együtt megtízszerezhetjük képességeinket – mert ideális társak vagyunk.”

(Változnak a fények. Tom kiveszi a pálinkásüveget, és lassan kortyol belőle. Leül. Egy pillanattal később a hangfalból megszólal Éva hangja.)

ÉVA HANGJA: Kedves Tom, tudom, hogy annyira haragszik rám, hogy a legszívesebben darabokra tépné a levelem. Mégis remélem végigolvassa, és elfogadja bocsánatkérésem. Őszintén sajnálom, hogy igazságtalanul viselkedtem. Valószínűleg hallotta, hogy kiszálltam Igor előadásából. Miután Önnel dolgoztam, Igorral kinszenvedés volt a munka. Nem bíztam benne, mert megbízhatatlan. Holnap, kedd délután elmegyek Önhöz a próbahelyszínre, hogy még egyszer találkozzunk és mindenről beszélgessünk. Hosszabb útra megyek, így talán ez az utolsó lehetőségünk találkozni. Kérem, bocsássa meg minden igazságtalanságomat!

(Tom felkel a székről, a nézőtér felé megy. Változnak a fények.)

TOM: „Amikor meghal a színész, nem csupán egyetlen ember hal meg, meghal számos megszemélyesített jellem árnyalata, melyeket általa önfeledten megéltünk.”

(Éva belép a csarnokba.)

ÉVA: „Amikor meghal a színész, meghal minden lehetséges szereposztás, melyet eljátszhatott volna, még azokat a reflektorokat is leoltják, melyeket sosem kapcsoltak fel, olyan előadásokat mondanak le, melyeket sosem hirdettek meg. Amikor meghal a színész, több száz karakter hal meg, az élet pedig egy pocsék előadásnak tűnik, melyben összecsapták a végkifejletet és a befejezést. De a színész számára a legrosszabb halál az a fajta halál, mely beáll, mielőtt a színész eljátszaná az életre szóló szerepet – a szerepet, melybe mindent belead, egy előadásban, ahol ideális a szereposztás, kiváló a szöveg, és feltűnésmentes a rendezés.”

(Változnak a fények.)

ÉVA: Jó napot!

(Tom nem válaszol.)

ÉVA: Meg kell bocsátania...! Én... tudom, hogy megsértettem – csak most értem, milyen jó a drámája, milyen erőteljes és fájdalmas a színész halálának monológja. Csak most értem, hogy a közös előadásunk a valaha volt legjobb előadásom lehetne. És csak most értem, milyen értékes, milyen jelentőségelteljes. Csak most értem, hogy el kellett volna játszanunk.

(Tom hallgat.)

ÉVA: A Horvát Nemzeti Színházban minden hanyatlásnak indult. Igor sajnós Igor maradt. Egyáltalán nem számítanak a színészek, hanem csak a koncepciója. Két hétig bírtam ki az értelmetlen munkát, az idióta előadásokat – majd eljöttem. Durva szavakat vágtunk egymáshoz. Másnap erős fájdalmakkal, és heves szívdobogással ébredtem. Már tíz napja kórházban vagyok. Holnap műtetre megyek. Az orvos azt mondja, hogy minden rendben lesz, de félek.

TOM: Tudom, beszéltem vele.

ÉVA: Ó Tom, hát még mindig gondol rám, Ön még mindig őrangyalként figyeli az életem?

TOM: Hát azt hitte elhagyom, hogy valaha is elhagyom?

(Éva az ölébe rohan és sír.)

ÉVA: Félek... félek!

(Éva sírása felerősödik.)

TOM: Sírjon Éva, sírjon! Sírja ki magát, attól jobb lesz! Szükség van a sírásra!

(Éva zokogása erősödik.)

TOM. Minden rendben lesz, biztosíthatom róla, minden rendben lesz, csak nem szabad elfelejtenie azt, ami segíteni fog!

ÉVA: És mi az?

TOM: A kagylósdoboz. Annyiszor segített, legyen Önnél a műtét alatt!

ÉVA: Ó Tom, Tom – olyan jó, olyan kedves! Ha kezdettől fogva ismertem volna, ha már az elején megismerkedtünk volna, más lenne az életem! Boldogabb lenne!

TOM: Az enyém is Éva, az enyém is!

ÉVA: Miért nem fedte fel magát korábban, miért nem árulta el korábban az érzelmeit – titkos hódolóm?

TOM: Nem volt hozzá bátorságom. Egyáltalán nem akartam nyugtalanítani – együtt akartam örülni, anélkül hogy megzavarnám az életét és a nyugalomát. Ideális néző akartam lenni, aki élvezetét leli a színészen, és felismeri annak értékeit, mégsem zavarja, mialatt a nézőtér sötétjében marad.

ÉVA: Csodálatos volt Önnel dolgozni, Önnel beszélgetni!

TOM: Az orvos tudja, hogy itt van?

ÉVA: Nem tudja. Nem engedett volna el, ha megkérem rá. Senkit sem engednek el a műtét előtti napon. Úgy viselkednek, mintha nem lennék saját testem ura. Megvesztegettem az ápolót, hogy hozza el a ruhámat a szekrényből. Üzenetet hagytam az ágyon, hogy egy óra múlva visszatérek.

TOM: Dühösesek lesznek.

ÉVA: Nem baj! El kellett jönnöm, Tom! El kellett jönnöm, hogy elmondjam...

TOM: Mondja, Éva!

ÉVA: Hogy elmondjam, hogy Ön a legjobb partnerem, és hogy... hogy sajnálom, hogy nem játszottuk el együtt azt az előadást, és nem valósítottam meg a szerepet, az életem szerepét.

TOM: Miért mondja, hogy többé nem fogunk együtt játszani? Amint felépül, folytathatjuk a próbákat, és előadhatjuk a műsort!

ÉVA: Félek, hogy nincs több időnk Tom, tudom, hogy semmi esélyem, tudom, hogy csak azért kell elmennem a műtetre, hogy az orvosom elmondhassa legalább megpróbálta.

TOM: Ne beszéljen így Éva! Hinnie kell magában!

ÉVA: Tudom Tom, tudom! De nincs hozzá erőm! Félek attól, ami rám vár! Úgy félek ettől a szereptől, melyet egyetlenegy próba nélkül kell eljátszanom, félek, hogy nem lesz bátorságom, hogy méltóságon aluli, közönséges, síró nő leszek!

TOM: Ön mellett leszek! Erőt adok, bátorságot adok! Nem adom Önt, nem adom Önt!

ÉVA: Ha ez három hónappal korábban történik – minden más lenne, minden könnyebb lenne, de mióta belépett az életembe: minden értelmet nyert, minden új megvilágítást kapott. Most nehéz feladnom az életem. Sosem beszélgettem úgy a volt férjemmel, mint Önnel, Tom. A színházban sosem találkoztam olyannal, aki Önhöz hasonlóan szereti és érti a színházat. Őszintén sajnálom, hogy nem játszottam el a szerepet, az életem szerepét!

TOM: Éva, van ereje és kedve, hogy mi ketten elejétől a végéig eljátsszuk az előadást?

ÉVA: De hogyan? Közönség nélkül? Nem létezik előadás közönség nélkül!

TOM: Öt percen belül hozom a közönséget. Az otthon lakói éppen befejezik az ebédet, idehívom azokat, akik el szeretnének jönni az előadásra. Ha elmondom, hogy Ön játszik, akkor hamar megtelik a csarnok.

ÉVA: Rendben! Benne vagyok!

TOM: Na látja, mégis együtt játszunk! Tudja a szöveget? Sokáig nem próbáltunk.

ÉVA: A kórházban el sem szakadtam a drámájától – még a válaszait is fejből tudom.

TOM: Nagyszerű! Megyek a közönségért.

10. SZÍN

(Folyamatosan gyúlnak a fények, miközben senki sincs a színpadon. Egy pillanattal később Tom a színpad mélyéből közeledik a nézőtér felé.)

TOM: Tisztelt közönség, tisztelt kollégák, az idősotthon tisztelt lakói! Nagy örömömmre szolgál, hogy ma lehetőségük nyílik megnézni egy előadást, melyben a legnagyobb horvát színész nő szerepel. Kérem, fogadják bocsánatkérésemet, amiért az előadást díszletek és megfelelő jelmezek nélkül mutatjuk be – ez csupán a nyilvános főpróba. Amikor Éva asszony kijön a kórházból, visszatérünk egy valódi premierrel, ide, ugyanezre a színpadra! Köszönöm a figyelmüket, kívánom, hogy örömeiket leljék a drámában, ahogy mi is örömünket leltük a próbákban!

(Tapsvihar szól a hangfalból. Tom távozik az előszínpadról. Változnak a fények. Évát látjuk, ahogy egy széken ül a színpad mélyén. Kopogás hallatszik kívülről.)

ÉVA: „Szabad!”

(Tom bejön.)

ÉVA: „Hogy kerülsz ide?”

TOM: „Mondták, hogy az öltöződben vagy. Beszélni akartam veled.”

ÉVA: „Miről?”

TOM: „Van egy ajánlatom, munkáról van szó. Ha van időd.”

ÉVA: „Elfoglalt vagyok. De még ha szabad lennék, akkor sem beszélnék veled munkáról. Húsz év házasság alatt túlságosan is sokat beszélgettünk, ezért megkérlek, hogy azonnal hagyd el a helyiséget, és soha többé ne gyere hívatlanul...”

(Éva a saját mellkasába markol. Levegő után kapkod.)

TOM: Éva!

(Éva a földre zuhan. Tom hozzáfut.)

TOM: Éva, mi történt?! Éva!

ÉVA: Vége van, Tom, vége van. Sajnálom, hogy nem játszom végig... sajnálom... csodás társam voltál Tom...

TOM: Hívjam az orvost?

ÉVA: Ne, kérlek ne, ne! Ölelj meg Tom, ölelj meg, jogod van hozzá!

TOM: Éva! Nem mehetsz el Éva! Szerettelek, egész életemben szerettelek és csodáltam a tehetséged, nem szabad meghalnod! Éveken át szerettelek!

ÉVA: Tudom Tom, tudom. Én is szeretlek. Tudom, hogy a dráma... a két színész... tudom, hogy arról álmodoztál, hogy mi vagyunk a színészpár... tudom, hogy azok mi vagyunk, mi lehetünk volna... élni fogok a drámában, Tom, amíg él a drámád, én is élni fogok... a színészek nem tartanak ki sokáig... az írók szerencsésebbek, az alkotásuk tovább tart... fázom... fázom...

(Éva keze megáll. Egy pillanatra egész teste megfeszül, majd élettelenül elernyed. Éva meghalt.)

TOM: Ne! Éva, ne! Legkedvesebb színésznőm, mi lesz velem nélküled...? Nem tudok élni nélküled...! Egyetlen szerelmem... szerelmem...!

VÉGE